

ŠARVUOTIS „PRAGARAS“ – KOVOSE SU ŽELIGOVSKININKAIS

Stepono Gerdvilio atsiminimai¹
Spaudai parengė Gintautas Šeikis

Steponas Gerdvilis, Lietuvos kariuomenės kūrėjas savanoris, gimė 1900 m. vasario 7 d. Runionių kaime, Alantos valsčiuje. 1919 m. gegužės 16 d. savanoriu įstojo į Lietuvos kariuomenę. 1919 m. gruodžio 16 d. baigė Karo mokyklą. Nuo 1920 m. kovo 7 d. iki 1922 m. rugsėjo 25 d. tarnavo Autobataliono šarvuočių rinktinėje, buvo šarvuočio „Perkūnas“ komendantas, šarvuočio „Griausmas“ igulos narys, dalyvavo mūšiuose su bermontininkais ir lenkais. Studijavo Vytauto Didžiojo universitete, dirbo dėstytoju Lietuvos žemės ūkio akademijoje Dotnuvoje ir vadovavo vietos šaulių būriui. Sunkiai susirgęs išvyko gydytis į Čekoslovakiją, 1936 m. balandžio 16 d. ten mirė. Palaidotas Kaune, perlaidotas Alytuje. Apdovanotas Kariuomenės kūrėjų savanorių medaliu ir Lietuvos nepriklausomybės medaliu.

Mr. Jan. Lieh. St. Gerdvilis

Dotnuva, 1934 m. gruodžio m. 31 d.

Iš G. Šeikio asmeninio archyvo

Iš penkių šarvuočiųjų automobilių buvau šarvuočio „Pragaras“ komendantu. 1920 m. liepos mėn. pradžioje 3 šarvuočiai, vadovaujant kap. E. Musteikiui, išvyko su kitomis kariuomenės dalimis Vilniaus link.

¹ Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka. Rankraščių sk., f. 2, 9-725, l. 1–7.

Aš buvau paskirtas Kaune paliktos Šarvuoto būrio dalies vadu. Tų pat metų, rodos, jau rugpjūčio mėn. pabaigoje gavau įsakymą „Pragarui“ vykti Vilniun, Vilniaus komendanto žinion. Patikrinęs visą apginklavimą, paruošęs tinkamą atsargą šovinių ir kt. reikalingos medžiagos, kitą dieną jau buvau Vilniuje.

„Pragaras“ sustojo kartu su anksčiau atvykusiu „Perkūnu“ viename mūriniame tvarte, ar, gal teisingiau, sandėly, visai arti ten buvusios komendantūros. Vilniuje tuo metu buvo tik Lietuvos kariuomenė, bolševikai jau buvo išėję. Abiem šarvuočiams visą laiką teko budėti. Taigi, užsiėmimų bei karo pratimų neturėjome. Be to, šarvuočių kulkosvaidininkai ir motoristai buvo visai tinkamai paruošti.

Tais laikais tikrai dar nežinojome, su kuo ir kur teks susitikti kovoje. Atrodė, Vilniaus nori tiek bolševikai, tiek lygiai ir lenkai. Kiek anksčiau buvo kruvinių susidūrimų su vienais ir kitais, bet šie susidūrimai, po kai kurių aiškinimų, dar būdavo skaitomi kaip vietinio pobūdžio nesusipratimai. Taip diena po dienos laukėme įvykių. Nežiūrint gausesnių priešų, mūsų ūpas² buvo labai geras ir galėjome bet kada stoti į kautynes. Ilgai nelaukus, užgirdome apie Suvalkuose vedamas derybas ir, pagaliau, apie Savalkų sutartį. Pasirodo, lenkų grobuoniškas noras viską viršijo ir jie pradėjo mus pulti su želigovskiadės priedangėle jau tuoj pat po Suvalkų sutarties.

Priešo jėgos buvo daug skaitlingesnės. Mūsų Septintas ir Ketvirtas pulkai traukėsi. Iš Vilniaus evakavosi visos įstaigos. Labai didelę baimę kentė vilniečiai, ypatingai žydai. Miesto judėjimas atrodė labai didelis; net per ištisą naktį jie, bėgiodami po miestą, kaip skruzdės, kažkur tempė visokius ryšulius ir kt. daiktus. Matomai, girdėti lenkų kariuomenės laisvieji „pauliojimai“ naujai užimtose vietose vertė gyventojus tinkamai suslėpti savo turta, o gal pasiruošti saugią vietą savo gyvybei apsaugoti. Šiaip gi mieste buvo visiškai ramu ir netgi lenkų partizanai niekuo nepasireiškė.

Spalio mėn. 9 dieną apie 10 val. „Pragaras“ gavo įsakymą apsaugoti Žvėryno tiltą per Nerį, iki per jį praeis paskutinės mūsų kariuomenės dalys, ir kartu su šiomis dalimis pasitraukti už miesto plentų Maišiagalos link. Už valandos „Pragaras“ jau buvo prie Žvėryno tilto. Traukėsi, rodos, 4-to pėst. pulko dalys. Jau apie 13 ½ val. praėjo keletas to pulko kareivių, kurie tikrai nežinojo, ar bepasiliko Vilniuje mūsų.

² Ūpas – nuotaika.

Belieka paminėti, kad Vilniuje tuo metu buvo, rodos, santarvės komisija, kuri, kaip buvo skelbta, mums pasitraukus, organizuos neutralią policiją miesto tvarkai palaikyti. Taip pat mes žinojome, kad šios komisijos dispozicijai kažkodėl buvo ketinama palikti ir mūsų kariuomenės vieną pėst. kuopą. Dabar neatsimenu, ar tai buvo padaryta.

„Pragarui“ bestovint prie tilto apie 14 val., prasidėjo įvairiose miesto dalyse atskiri šūviai. Gatvėse jokio žmogaus nebuvo matyti. Pastebėjau, kaip tūlas civilis tolėliau, Žvėryno gatvėje, išsitraukęs iš po skverno trumpą karabiną, šovė į viršų ir, vėl karabiną paslėpęs po skvernu, smuko kieman. Supratau, kad tai galėjo daryti lenkų partizanas.

Pradėjo temti ir ilgiau taip stovėti nebebuvo galima. Kad įsitikinčiau, ar tikrai nepaliko Vilniuje mūsų dalių, nutariau su „Pragaru“ važiuoti atgal į Šv. Jurgio prospektą. Ten važiuojant rusų kariuomenės nemačiau, tik kiek tolėliau, priešaky mūsų, tai grupėmis, tai paskiri žmonės bėgiojo skersai gatvių ir į kiemus. Man nebuvo abejonės, kad tai buvo lenkų partizanai, o gal jau ir lenkų kariuomenės priešakinės dalys. Esant tokiai situacijai, apie pusę kaspino šovinių „Pragaras“ paleido į juos ir vyko už miestin, Maišiagalos plento link. Palipęs kalnan „Pragaras“ pačiame užmiesty pasivijo savuosius, bekovojančius su nardančiais po kiemus lenkų partizanais. Šalikeliu 2 mūsų kareiviai varėsi keturis nuginkluotus tūlus civilius – lenkų partizanus. Trauktis teko visiškoje tamsoje ir iš lėto – plentas buvo nuolat užimtas mūsų kariuomenės dalių. Kiek nusistebėjimo ir kartumo jausmo sukėlė, matant beginklius mūsų naujokus, besinešančius didokus „kuparus“³ ant pečių. Mat jie neseniai buvo pašaukti ir traukėsi iš Vilniaus kartu. Kaip įmanydami jie krovė ir kabino savo sunkenybių dalį šarvuočio šonuose ir užpakaly.

Vėlai vakare ant plento radome ir „Perkūną“. Pulko štabą pasiekėm jau vidurnaktį. Po šios šarvuočio kelionės, darant patikrinimą, ar viskas yra tvarkoje, užpakalinė jo daly, kur tilpo mūsų, taip sakant, pionieriška medžiaga (kirviai, kastuvai, domkratai, lentos, basliai, grandinės ir kt.), radome keletą priešų kulkų. Jos buvo beveik raudonos, ilgos ir, kas įdomiausia, – labai minkštos.

Kitą dieną divizijos įsakymu vykome į Širvintas, kame prastovėję, rodos, porą dienų, vėl grįžome į Maišiagalą Septinto pulko žinion. Maišiagala buvo mūsų naktinės stovyklos vieta; dienos metu „Pragaras“ arba

³ Kūparas – medinė gaubtu viršumi skrynja įvairiems daiktams sudėti.

S. Gerdvilis – trečias iš dešinės (Iš G. Šeikio asmeninio archyvo)

„Perkūnas“ pagal eilę vykdavo arčiau pozicijų prie bataliono, kurio štabo vietovė buvo paplentės buv. karčiamaoje „Kabaček“.

„Pragarui“ stovint prie bataliono spalių 16 dieną, pavakare lenkai puolė iš šono miško ruože ir privertė pasitraukti ten buvusią kuopą, o kartu ir visą batalioną. Kitą dieną iš ryto įsakyta batalionui pulti lenkus ir užimti seniau turėtas pozicijas. „Pragaras“ turėjo važiuoti priešaky ir savo ugnimi praskinti kelią pėstininkams.

Apie 9 val. ryto išvykome iš Maišiagalos pirmyn. Lenkų priešakinės dalys pradėjo mus apšaudyti tik prie „Kabaček“. „Pragaras“ šioje vietoje pasisuko ir vyko pirmyn atbuliniu greičiu, nes plentas buvo siauras, grioviai įvairaus gilumo ir vieta palyginti kalnuota. Priešo šarvuotį pasveikinti turėjome pasiruošę kelis kaspinus šovinių su labai kietomis kulkomis.

Motoristu šiame žygy buvo Grigaitis; jo padėjėjas Mekšraitis laikė šarvuočio duris kiek atdaras, kad vikriau galima būtų vairuoti. Taip slinkome dvaro Povidaki⁴ link. Pėstininkai žygiavo apie 50 mtr. užpakaly. Pravažiavus „Kabaček“, už kalnelio staiga atsidarė reginys į Povidaki sodybą ir jo kalnagūbrius, iš kur lenkai paleido į mus kulkosvaidžių ugnį. Iš

⁴ Pavydakai.

šarvuočio tuojau buvo atsakyta dviejų kulkosvaidžių ugnimi. Mekšraičio rankos pirštas buvo sužeistas; šarvuočio duris laikinai laikė kitas iš kareivių. Mūsų pėstininkų dalys drąsiai, atkakliai ir nesustojamai veržėsi pirmyn, trandant priešą visa turima kulkosvaidžių ir šautuvų ugnimi. Priešakinėse eilėse galima buvo aiškiai išskirti bataliono vadą kapitoną Vitkauską⁵, drąsiai žygiuojantį stačiom, nežiūrint stiprios priešų ugnies, ir ryžtingai, narsiai vedantį mūsų eiles pirmyn. Taip slinkdamas su dviejų kulkosvaidžių ugnimi „Pragaras“ pasiekė Povidaki dvaro sodybą⁶. Lenkų kulkosvaidžių ir šautuvų ugnies nebebuvo. Mūsų bataliono ir šarvuočio ugnimi jie iš Povidaki dvaro buvo jau išvyti. Staiga šioje vietoje netoli sodybos pradėjo kristi lenkų artilerijos sviediniai; betgi jie krito jau mūsų užpakaly. „Pragarui“ kiek toliau pavažiavus, skersai plento rasta paversti, pjūklų nupjauti dideli beržai, šarvuotis plento pakraščiu per juos galėjo pereiti. Šiuo metu lenkų artilerija jau nutilo. Priešas buvo nustumtas ir pabėgo už ten esančių kalnų. „Pragarui“ atlikus gavo uždavinį nebebuvo ko veikti. Grįžtant šarvuočiui atgal ant plento matėsi nuo artilerijos sviedinių keletas skylių. Matomai, lenkų sviediniai buvo blogi. Apie 13 val. „Pragaras“ buvo ties „Kabaček“. Šiuo laiku atėjo raitelis su bataliono vado įsakymu atvykti prie bataliono. Tuojaus nuvykus, bataliono vado buvo pasakyta, kad kautynės baigtos, mes laimėjome ir bataliono štabo vietovė po senovei pasilieka „Kobaček“.

Šiose Povidaki kautynėse iš mūsų bataliono, rodos, trys kareiviai buvo lengvai sužeisti. „Pragaro“ vieno kulkosvaidžio aušintuvas nuo priešų kulkos buvo pusėtinai įlenktas. Buvo paimta apie 12 lenkų belaisvėn; jų tarpe vienas karininkas, kilęs iš čia pat esančio Povidaki dvaro, buvo sunkiai sužeistas. Vieno lenko belaisvio paklausiau, iš kur jis kilęs ir kiek ties Povidaki dvaru iš viso jų buvo. Gavau atsakymą, kad jis paeina nuo Poznanės ir kad jų viso būta apie keturias pilnas kuopas. Greta stovėjęs lenkų

⁵ Vincas Vitkauskas.

⁶ Šioje vietoje norėjęsi pasakyti į dr. Ivinskio perskaitytus man b-no vado atsiminimus, kame b-no vadus mini grūmojimus šarvuočiui ir, rodos, jo pabėgimą ar atsilikimą. Iš šarvuočio mačiau, kad b-no vadas rankoje turėjo lazda ir beveik visą laiką su ja mosavo įvairiomis kryptimis. Visus mosavimus skaičiau taikomus ne man. Jeigu kur pėstininkai toliau buvo nužygiavę negu šarvuotis, tai čia priežastis šarvuočio variklyje ir pavarose: manau, buvo matyti kiek didelis „Pragaro“ atbulinis greitis, palyginus su pėstininko žingsniu. Po Povidaki kautynių ar kiek vėliau apie šarvuočio blogiasias veikimo puses šiame žygyje niekur nieko nepatyrė. Įdomu, ar neliečia b-no vado atsiminimai kito šarvuočio.

puskarininkis dar pridėjo, kad jei ne „ta pancerca“, tai jie nebūtų bėgę.

Vėliau dienos slinko po senovei; naktį buvau Maišiagaloje ir dieną „Kabaček“. Prasidėjo stiprios šalnos, daugiau rūpesčio sudarė „Pragaro“ radiatorius ir kulkosvaidžių aušintuvai.

Vieną vakarą, sugrįžęs iš Maišiagalos, pastebėjau savųjų nerimastį: ryšio su divizijos vadu nėra ir būk tai lenkai esą jau mūsų užpakaly. Kiek vėliau, tą patį vakarą, gavom įsakymą (nuo pulko vado Rėklaičio⁷) kartu su pulku trauktis šią naktį į Širvintas.

Šaltą naktį, apžiūrėdami tiltus, kartu su pulku slinkome į Širvintas. Greta mūsųėjo artilerijos batarėja. Visų ūpas buvo menkas. Sustodami prieidavom prie „Pragaro“ radiatoriaus pasišildyti. Prie to pat radiatoriaus kilo kalbų ir abejonių, ar buvo tikslinga be aiškių davinų apie priešą ir be mažiausio pasipriešinimo atiduoti priešui apie 25 kilometrų pločio juostą. Buvo mesta mintis, kad ne vėlu būtų dar grįžti, juk lenkai tebemiega savo senose vietose. Turbūt mūsų kelias į Širvintas jau baigėsi ir pasikalbėjimai nutrūko. Taip be jokio įvykio naktį su pulku atvykome į Širvintas.

Apie Širvintas buvo tik smėlingas, vietomis siauras vieškelis; šarvuočiams tuose keliuose veikti aiškiai buvo negalima. Rodos, už 2-jų dienų divizijos įsakymu „Pragaras“ ir „Perkūnas“ atvyko į Ukmergę.

„Pragarui“ dar teko vykti į Vidiškius (9 kilometrai už Ukmergės, Utenos link), kur buvo mūsų viena pėst. kuopa. Betgi čia su lenkais neteko susidurti. Rodos, kurį tai sekmadienį apie 12 val. „Pragaras“ grįžo iš Vidiškių. Ukmergės miestu važiuojant, išgirdome didelį trenksmą ir pamatėme žmonių bėgiojimą. Pasirodo, lenkų orlaivis gal iš 2000 mtr. aukštumo mėtė bombas ir šaudė iš kulkosvaidžio. Užmuštų ir sužeistų buvo apie 15 civilių piliečių.

Prasiveržusiems lenkų raiteliams gaudyti⁸, rodos, buvo mėginta važiuoti Deltuvon, bet dėl labai blogo kelio nenuvažiuota.

Neužilgo buvo nustatyta demarkacijos linija ir kovos su lenkais baigėsi.

⁷ Laikinais einantis Septintojo pėstininkų pulko vado pareigas mjr. V. Rėklaitis (moksl. red.).

⁸ Turimas omenyje 1920 m. lapkričio mėn. 17 d. lenkų 11 eskadronų kavalerijos grupės prasiveržimas per Dubingių–Giedraičių ežerų tarpekį į Lietuvos kariuomenės užnugarį (moksl. red.).